

De kwartaire sector in internationaal perspectief

De omvang van de kwartaire sector staat de laatste tijd sterk in de belangstelling. In het kader van de discussie over dit onderwerp heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau een onderzoek gedaan naar de omvang van de kwartaire sector in Nederland in vergelijking met die in het buitenland. In dit artikel worden de resultaten van dit onderzoek weergegeven. De auteur concludeert dat het onderwijs en de gezondheidszorg, de twee grote deelsectoren van de collectieve sector, in vergelijking met het buitenland zowel een hoog gebruik als hoge uitgaven kennen, terwijl in de overige deelsectoren het beeld wisselend is.

DRS. A.G.J. VAN DER TORRE*

In dit artikel worden de resultaten besproken van een onderzoek dat het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft gedaan naar de internationale positie van de kwartaire sector in Nederland 1). In de nationale discussie over de omvang van de kwartaire sector wordt een systematische internationale vergelijking van ingezette middelen en produktie van kwartaire diensten tot op heden gemist. Internationale onderzoeken worden zelden gedaan en hebben telkens betrekking op één deelsector of één voorziening. In het onderzoek wordt ruim 50% van de kwartaire sector in internationaal perspectief geplaatst, waaronder de belangrijke deelsectoren onderwijs en gezondheidszorg.

De uitkomsten van deze studie kunnen van groot politiek belang zijn. Uit het onderzoek blijkt namelijk dat zowel het gebruik als de uitgaven in procenten van het bruto binnenlands produkt (bbp) in de deelsectoren onderwijs en intramurale gezondheidszorg in Nederland internationaal gezien hoog zijn. De personeelsinzet in deze deelsectoren is niet opvallend hoog of laag.

De vergelijking wordt gemaakt aan de hand van drie kengetallen:

- een kengetal voor het bereik in de deelsector, namelijk het gebruik in de deelsector in relatie tot de totale bevolking of relevante bevolkingsgroepen, zoals het aantal verpleegdagen per inwoner;
- een kengetal voor de inzet van personele middelen, namelijk de personeelssterkte in verhouding tot het gebruik, per 1000 inwoners of als percentage van de totale werkgelegenheid in het land;
- een kengetal voor de kosten in de deelsector, namelijk de uitgaven in de deelsector in procenten van het bbp.

In enkele gevallen is een vierde kengetal zoals het aanbod of de capaciteit van een deelsector of een voorziening, meegenomen.

Hoewel in de meeste gevallen gegevens zijn verzameld voor de jaren 1975, 1980 en het meest recente jaar waarvoor cijfermateriaal beschikbaar is, worden in dit artikel omwille van de beknoptheid soms alleen de cijfers voor het laatste jaar gepresenteerd. Voor een gedetailleerde toelichting op de cijfers wordt verwezen naar het *Memorandum kwartaire sector*.

Voor zover de beschikbaarheid van de cijfers het toeliet, zijn alle OECD-landen in het onderzoek betrokken. In dit artikel worden alleen de cijfers voor de landen behorende

tot de EG-10 en voor een aantal andere belangrijke landen gepresenteerd.

Om de internationale positie van ons land te markeren, worden de termen kop-, midden- en staartpositie gebruikt. Indien Nederland bij rangschikking van alle onderzochte landen op grootte van het betreffende kengetal tot de eerste 25 procent behoort, wordt gesproken over een *koppositie*. Analooft wordt over *staartpositie*, respectievelijk *middenpositie* gesproken als Nederland behoort tot de laatste 25 respectievelijk de middelste 50 procent. Bij deze positiebepaling worden vaak meer landen in aanmerking genomen dan in de bijbehorende tabel zijn terug te vinden.

Een waarschuwing is hier op haar plaats. Alle gepresenteerde kengetallen moeten met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd, omdat internationaal niet altijd dezelfde definitie voor een bepaald kengetal wordt gehanteerd, en omdat de afbakening van voorzieningen per land kan verschillen. Verder kunnen voorzieningen per land historisch of traditioneel een verschillende inhoud of een uiteenlopende verzorgingsstructuur hebben. Hetzelfde geldt voor de kwaliteit van de voorziening. Ten slotte kan het gebruik van voorzieningen verschillen door een uiteenlopende samenstelling van de bevolking naar leeftijd en burgerlijke staat.

Dit artikel geeft eerst cijfers voor de kwartaire sector in zijn geheel. Vervolgens wordt een aantal deelsectoren besproken. Bij de selectie van de bij het onderzoek betrokken deelsectoren werd de keuze vergemakkelijkt doordat voor veel deelsectoren of voorzieningen geen of onvoldoende internationaal vergelijkbare gegevens beschikbaar bleken. Om deze reden ontbreekt bij voorbeeld een belangrijke deelsector als de maatschappelijke dienstverlening. In het onderzoek zijn zeven deelsectoren betrokken, te weten onderwijs, onderzoek en ontwikkeling, gezondheidszorg, politie, gevangeniswezen, de spoorwegen en het bibliotheekwezen. Twee grote deelsectoren, namelijk onderwijs en gezondheidszorg, worden in dit artikel uitgebreid besproken. De overige deelsectoren zijn weergegeven in een samenvattende tabel in de afsluitende paragraaf, die ook de conclusies bevat.

* Werkzaam bij de afdeling systeemanalyse van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

1) Sociaal en Cultureel Planbureau, *Memorandum kwartaire sector 1986-1990*, Rijswijk, 1986.

De totale kwartaire sector

Tabel 1 geeft de werkgelegenheid in de kwartaire sector weer in procenten van de totale werkgelegenheid. Beide grootheden zijn gemeten in personen. De in tabel 1 weergegeven kengetallen hebben betrekking op de aard van de dienstverlening, niet op de financieringswijze.

Wat de omvang van de kwartaire sector betreft neemt Nederland een koppositie in. Van de 23 onderzochte OECD-landen is alleen in Zweden en Denemarken het aandeel van de kwartaire sector in de totale werkgelegenheid groter dan in Nederland. In de loop van de tijd is in alle beschouwde landen de relatieve betekenis van de kwartaire sector voor de werkgelegenheid toegenomen. Deze ontwikkeling valt deels te verklaren uit de groei van het aantal in de kwartaire sector werkzame personen en deels uit de daling van de werkgelegenheid in de marktsector.

Tabel 1. Civiele werkgelegenheid in de kwartaire sector als percentage van de totale civiele werkgelegenheid a)

	1975	1980	1983
Zweden	31	35	37
Denemarken	30	32	36
Nederland	29	31	34
Noorwegen	26	30	32
Verenigde Staten	30	30	31
België	25	29	31
Canada	27	27	30
Verenigd Koninkrijk	26	27	29
Frankrijk	23	26	27
Luxemburg	19	24	26
Australië	25	23	25
Bondsrepubliek Duitsland	21	23	25
Italië	20 b)	21	23
Ierland	20	22	23
Oostenrijk	19	21	22
Zwitserland	18	20	20
Japan	20	19	20
Griekenland	14 b)	14	16

a) Het betreft de werkgelegenheid in werkzame personen. De cijfers hebben betrekking op bedrijfstak 9 van de ISIC. Deze bedrijfstak benadert de gebruikelijke definitie van de kwartaire sector vrij nauwkeurig.

b) Cijfer voor 1977.

Bron: OECD, *Labour force statistics 1963-1983*, Parijs, 1985; ILO, *Yearbook of labour statistics*, Genève, 1984.

Onderwijs

Tabel 2 geeft een beeld van het gebruik van het voltijdonderwijs. Het gebruik per hoofd is hier gedefinieerd als het aantal voltijdleerling en -studenten in procenten van de totale bevolking 2). Het gebruik wordt verklaard door het deelnemingspercentage, gedefinieerd als het aantal voltijdleerlingen en -studenten als percentage van de bevolking van 5-24 jaar, en door demografische factoren. Een relatief groot aantal jongeren brengt bij gelijke deelnemingspercentages een hoger gebruik met zich mee. Het totale gebruik per hoofd is daarom in tabel 2 opgesplitst in het deelnemingspercentage en het percentage van de bevolking in de leeftijd van 5-24 jaar.

Nederland neemt qua deelnemingspercentage een hoge middenpositie in. Uit cijfers van Eurostat 3) blijkt dat de voorsprong die Nederland in 1970/1971 al had ten opzichte van het gemiddelde in de EG-10, verder is toegenomen. Verder valt uit Eurostat-gegevens af te leiden dat de spreiding van leerlingen en studenten over de diverse onderwijsniveaus in Nederland niet sterk afwijkt van de gemiddelde spreiding in de EG-landen samen.

In slechts vier van de achttien landen is het aandeel van de 5-24-jarigen in de totale bevolking groter dan in Nederland. Uit tabel 2 blijkt dat het zeer hoge gebruik per hoofd in Ierland voor een belangrijk deel wordt verklaard door een extreem jonge bevolking, terwijl het vrij hoge gebruik

Tabel 2. Het deelnemingspercentage rond 1982/1983, het percentage 5-24-jarigen in de totale bevolking in 1980 en het percentage voltijdleerlingen in de totale bevolking.

	Deelnemingspercentage	5-24-jarigen in procenten van de totale bevolking	Aantal leerlingen in procenten van de totale bevolking
Ierland	74	38	28
VS	80	34	27
Frankrijk a)	78	31	24
Canada	69	35	24
Nederland	73	33	24
Japan	76	30	23
Australië	65	35	23
Noorwegen	72	31	22
België	75	30	22
Italië	71	31	22
Denemarken	73	30	22
Zweden	75	27	21
Griekenland	67	31	20
VK	65	31	20
BRD	66	29	19
Oostenrijk	60	31	18
Zwitserland	57	29	17
Luxemburg	56	28	15

a) Bewerking SCP.

Bron: ILO, *Yearbook of labour statistics*, Genève, 1985; UNESCO, *Statistical yearbook*, Parijs, 1984; United Nations, *Demographic indicators of countries: estimates and projections as assessed in 1980*, New York, 1982.

per hoofd in Nederland zowel volgt uit een betrekkelijk hoog deelnemingspercentage als uit een vrij hoog aandeel van jongeren in de totale bevolking.

De personeelssterkte per leerling c.q. student is weergegeven in tabel 3. Omdat bij de meeste landen geen arbeidsjaren, maar werkzame personen in de beschouwing zijn betrokken is het niet mogelijk meer dan globale conclusies te trekken.

Bij het lager onderwijs valt op, dat de personeelssterkte per 1000 leerlingen in Nederland laag is. Uit niet in deze tabel gepresenteerde cijfers blijkt dat de relatieve achterstand van Nederland ten opzichte van de meeste onderzochte landen in het cursusjaar 1982/1983 minder groot is dan in 1975/1976. Voorts is in alle onderzochte landen, behalve in de Verenigde Staten, het aantal onderwijzers per 1000 leerlingen in de loop van de tijd toegenomen.

Bij het voortgezet onderwijs bevindt Nederland zich wat de personeels/gebruiksverhouding betreft in een middenpositie. In de loop van de tijd is de personeelsinzet in Nederland gestegen.

In tegenstelling tot de situatie bij het lager en voortgezet onderwijs, scoort Nederland in het hoger onderwijs hoog met het aantal docenten per 1000 studenten. Van de onderzochte landen ligt alleen het kengetal van de Bondsrepubliek Duitsland nog hoger. Ook de ontwikkeling in de loop van de tijd toont een afwijkend beeld. Het aantal docenten per 1000 studenten in Nederland nam in de periode 1975 tot 1983 af. Opgemerkt dient te worden dat wetenschappelijk onderzoek in de verschillende landen deel kan uitmaken van de taak van docenten.

De slotsom is, dat bij onderwijsniveaus waar in Nederland de personeelsinzet relatief laag is, de personeelsinzet is gestegen, terwijl bij het onderwijsniveau waar Nederland voorop ligt, de personeelsinzet is gedaald.

Qua aandeel in het bbp van de overheidsuitgaven aan finale consumptie van onderwijs (tabel 3) neemt Nederland onder de beschouwde landen een koppositie in. Het vrij hoge gebruik in Nederland is ongetwijfeld één van de oorzaken van deze hoge uitgaven. De personeels/gebruiksverhouding is echter in grote delen van het onderwijs lager dan elders. Wellicht dat de loonkosten van het onderwijzend personeel in Nederland in verhouding hoog zijn. In tegenstelling tot de meeste landen is het aandeel in het

2) Voor het hoger onderwijs zijn ook de deeltijdstudenten meegeteld.

3) Eurostat, *Basisstatistieken van de gemeenschap; vergelijking met enige Europese landen, Canada, Japan en de USSR*, Luxemburg, 1985.

Tabel 3. Personeelssterkte per 1000 leerlingen/studenten rond het schooljaar 1982/83 a) en de overheidsuitgaven voor finale consumptie van onderwijs als percentage van het bbp rond 1983

	Personeelssterkte per 1000 leerlingen/studenten			Overheidsuitgaven aan finale consumptie van onderwijs in procenten van het bbp
	lager onderwijs	voortgezet onderwijs	hoger onderwijs	
Noorwegen	125	—	116	5,1
Canada	80	58 c)	60	—
Oostenrijk	75	95	99	4,1
Luxemburg	74	83	34	—
Italië	64	99	45	5,4
Denemarken	63 c)	—	79 e)	6,3
Zweden	62	85	—	6,0
BRD	59	72	126	4,1
België	55	—	—	7,1
Australië	54	78	57 e)	5,0
Verenigd Koninkrijk	53	65	73	3,9 c)
Frankrijk	52	57	—	5,3
Nederland	50	67	122 b)	5,8
Verenigde Staten	48	16	71 c)	4,7
Griekenland	41	53	68 c)	2,8
Japan	40	55	94	3,8
Ierland	35	67 c) d)	93	—
Zwitserland	—	—	89	—

a) Het betreft hier in principe zowel voltijd- als deeltijdonderwijzers/docenten. In het lager en voortgezet onderwijs zijn alleen voltijdleerlingen meegerekend en in het hoger onderwijs zowel voltijd- als deeltijdstudenten.

b) SCP-schatting.

c) Cijfer voor 1979 of eerder.

d) Docenten in arbeidsjaren.

e) Alleen voltijddocenten meegerekend.

Bron: UNESCO, *Statistical Yearbook*, Parijs, 1984; Interne publikatie van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen; OECD, *National accounts, detailed tables*, volume II, 1971-1983, Parijs, 1985.

bbp van de overheidsuitgaven aan finale onderwijsconsumptie in Nederland gedurende de periode 1975-1983 gedaald. Nederland zakte van de tweede naar de vierde plaats.

Gezondheidszorg

In deze paragraaf worden zeven kengetallen voor de gezondheidszorg besproken. Drie cijfers hebben betrekking op het gebruik, één op de capaciteit, twee op de personeelsinzet en één op de uitgaven voor gezondheidszorg in procenten van het bbp. Bij kengetallen voor de intramurale gezondheidszorg dient te worden bedacht dat hiertoe in Nederland onder meer instellingen voor langdurige verpleging worden gerekend, zoals inrichtingen voor zwakzinnigen en verpleeghuizen. Dit bemoeilijkt een internationale vergelijking, omdat veel landen geen verpleeghuizen kennen of deze niet tot de intramurale gezondheidszorg rekenen. Bij de beoordeling van de positie van Nederland zijn gegevens betrokken van alle vierentwintig OECD-landen. Voor achttien landen zijn cijfers getabelleerd.

Tabel 4 geeft een kengetal voor het gebruik per hoofd, namelijk het gemiddelde aantal verpleegdagen per inwoner per jaar in 1983 in instellingen voor intramurale gezondheidszorg. Naast de werkelijke cijfers staan cijfers die het aantal verpleegdagen per inwoner per jaar in Nederland weer zouden geven als Nederland qua leeftijd een bevolkingsopbouw zou hebben die gelijk is aan die van het betreffende land.

In de intramurale gezondheidszorg in Nederland is het werkelijke gemiddelde aantal verpleegdagen per inwoner per jaar erg hoog. Onder de vierentwintig onderzochte landen neemt Nederland duidelijk een koppositie in. Het gemiddelde aantal verpleegdagen per inwoner is alleen in Finland en Zweden hoger. Het verschil tussen de twee kolommen in tabel 4 is een indicatie voor het verschil in ge-

Tabel 4. Gemiddeld aantal verpleegdagen per inwoner per jaar in instellingen voor intramurale gezondheidszorg rond 1983: werkelijke cijfers en voor demografische opbouw gecorrigeerde Nederlandse cijfers

	Werkelijk	Gecorrigeerd
Zweden	4,8	4,6
Nederland	4,0	4,0
Luxemburg	3,7	4,3
Japan	3,7	3,7
BRD	3,4	4,4
Oostenrijk	3,4	4,4
Australië	3,2	3,7
Frankrijk	3,1	4,3
Zwitserland	3,1	4,3
België	2,8	4,3
VK	2,4	4,4
Denemarken	2,2	4,4
Italië	2,2	4,2
Canada	2,1	3,6
Noorwegen	2,0	4,4
VS	1,7	4,0
Ierland	1,6	3,7
Griekenland	1,6	4,2

Bron: CBS, *Vademecum gezondheidsstatistiek Nederland, 1984*, Den Haag, 1984; CBS, *Statistisch Zakboek 1985*, Den Haag, 1985; CBS, *Diagnose-statistiek ziekenhuizen 1983*, Den Haag, 1986; OECD, *Measuring health care 1960-1983, expenditure, costs and performance*, Parijs, 1985; Verslag van de stichting centraal administratie kantoor algemene wet bijzondere ziektekosten over het jaar 1983, Den Haag, 1984.

bruik tussen Nederland en het betreffende land, voor zover dat niet veroorzaakt wordt door demografische opbouw van de bevolking. Zoals gezegd kunnen de cijfers vertekend zijn door definitie- en systeemverschillen. Het verder schonen van deze gebruikscijfers voor de laatste twee factoren is een interessant onderwerp voor verder onderzoek.

Bij een tweede kengetal voor het gebruik, namelijk de gemiddelde verpleegduur, scoort Nederland eveneens zeer hoog. Alleen Japan scoort hier hoger. Verder is in Nederland net als elders het aantal verpleegdagen per inwoner tamelijk constant; de gemiddelde verpleegduur toont een licht dalend verloop. Wat het aantal opnamen in instellingen voor intramurale gezondheidszorg in procenten van de totale bevolking betreft, een derde kengetal voor het gebruik, neemt Nederland een staartpositie in. In vrijwel alle OECD-landen stijgt het aantal opnamen over de tijd.

Een kengetal voor de capaciteit in de intramurale gezondheidszorg wordt gevormd door het aantal bedden per 1000 inwoners. In Nederland ligt dit cijfer rond de 12. Hiermee staat Nederland weer aan kop. Bij rangschikking van de vierentwintig onderzochte landen op basis van het aantal bedden per 1000 inwoners blijkt de volgorde weinig te verschillen van de rangschikking op basis van het aantal verpleegdagen per inwoner. Dit is een aanwijzing dat er geen grote verschillen in bezettingsgraad tussen de verschillende landen bestaan. Net als het aantal verpleegdagen per inwoner is het aantal bedden per 1000 inwoners in Nederland tamelijk constant. In andere landen vertoont het aantal bedden per 1000 inwoners soms een licht stijgend, dan weer een licht dalend verloop.

Tabel 5 laat zien dat de werkgelegenheid in de intramurale gezondheidszorg in Nederland relatief hoog is. Slechts in drie OECD-landen heeft dit kengetal een hogere waarde. Verder neemt de werkgelegenheid in de intramurale gezondheidszorg in vrijwel alle landen toe.

Wat betreft het aantal werkzame geneeskundigen per 10.000 inwoners neemt Nederland een middenpositie in (zie tabel 5). In alle onderzochte landen stijgt het aantal werkzame geneeskundigen per 10.000 inwoners in de loop van de tijd tamelijk fors.

Ten slotte geeft tabel 5 zowel het aandeel van de totale uitgaven als het aandeel van de collectieve uitgaven voor de gezondheidszorg in procenten van het bbp. Zowel qua collectieve als qua totale uitgaven aan de gezondheidszorg neemt Nederland een koppositie in. Doordat in de diverse OECD-landen een uiteenlopend deel van de gezondheidszorg collectief wordt gefinancierd, scoren lan-

Tabel 5. Personeelssterkte en uitgaven in de gezondheidszorg rond 1983

	Percentage personen werkzaam in intramurale gezondheidszorg a)	Werkzame geneeskundigen per 10.000 inwoners	Uitgaven aan gezondheidszorg in procenten van het bbp b)
Norwegen	10,2	21	6,2 (6,9)
Zweden	7,8	24	8,8 (9,6)
Nederland	7,1	21	6,9 (8,8)
Australië	7,0	20	4,9 (7,5)
Zwitserland	5,6	16	- (7,8)
VS	5,3	19	4,5 (10,8)
VK	5,2	13	5,5 (6,2)
Denemarken	4,8	24	5,6 (6,6)
Ierland	5,0	12 c)	7,5 (8,2)
Canada	4,8	20	6,2 (8,2)
België	4,5	27	6,0 (6,5)
Frankrijk	4,4	22	6,6 (9,3)
Luxemburg	3,8	17	7,4 (6,5)
Japan	2,9	14	5,0 (6,7)
Italië	2,6	13	6,2 (7,4)
BRD	2,2	24	6,6 (8,2)
Griekenland	2,0	25	3,4 (4,7)
Oostenrijk	-	17	4,6 (7,3)

- a) Het betreft hier het aantal werkzame personen in de intramurale gezondheidszorg in procenten van het totale aantal werkzame personen.
 b) Het betreft hier de collectieve en totale (tussen haakjes) uitgaven voor de gehele gezondheidszorg in procenten van het bbp.
 c) Cijfer voor 1975.

Bron: OECD, *Measuring health care, 1960-1983, expenditure, costs and performance*, Parijs, 1985.

den verschillend op de ranglijst voor de totale en collectieve uitgaven. In de loop van de tijd zijn de totale en de collectief gefinancierde gezondheidszorguitgaven in de meeste OECD-landen gestegen. De hoge Nederlandse uitgaven voor de gezondheidszorg zijn vermoedelijk gedeeltelijk te verklaren uit het hoge aantal verpleegdagen per inwoner en per patiënt, uit het hoge aantal bedden per inwoner en uit de relatief omvangrijke werkgelegenheid in de gezondheidszorg. Wel dient te worden benadrukt dat definitieverschillen het beeld kunnen vertekenen.

Conclusie

Internationaal gezien kent Nederland (in termen van werkzame personen) een omvangrijke kwartaire sector. In dit artikel is voor twee deelsectoren vrij uitgebreid besproken hoe het internationaal gezien staat met gebruik, personeelsinzet en uitgaven. Vijf andere deelsectoren zijn ook in het SCP-onderzoek betrokken. Gezien hun veel geringere omvang worden de resultaten voor deze deelsectoren slechts gepresenteerd in een samenvattende tabel (tabel 6), waarin voor elk van de besproken deelsectoren per kengetal wordt aangegeven of Nederland een koppositie, een middenpositie of een staartpositie inneemt.

Uit tabel 6 valt af te lezen, dat zowel het gebruik als de uitgaven in procenten van het bbp in het onderwijs hoog zijn, terwijl wat personeelsinzet betreft Nederland een middenpositie inneemt. Verder blijkt uit tabel 6, dat het gebruik in de gezondheidszorg in Nederland relatief hoog is. Of de personeelsinzet hoog of gemiddeld is, valt niet zonder meer te zeggen. Dit komt doordat Nederland wat aantal werkzame geneeskundigen per inwoner betreft een middenpositie inneemt, terwijl de personen die in de intramurale gezondheidszorg werken, een relatief groot aandeel vormen van de totale werkgelegenheid. De uitgaven voor de gezondheidszorg in procenten van het bbp zijn eveneens hoog.

Op het gebied van onderzoek en ontwikkeling kan niet gesproken worden over een achterliggende positie van Nederland. Wel wordt een relatief groot deel van het on-

Tabel 6. Kwartaire diensten: de internationale positie van Nederland a)

Deelsector	Gebruik	Personeelsinzet	Uitgaven in procenten van het bbp
Onderwijs	+	0	+
Gezondheidszorg	+	+ / 0	+
Onderzoek en ontwikkeling		0	0
Politie	0	0 / -	0
Gevangeniswezen	-	0	0
Personenvervoer spoorwegen	0	-	-
Nationale en openbare bibliotheken	+	-	+

- a) + = koppositie
 0 = middenpositie
 - = staartpositie

derzoek gedaan bij enkele multinationale ondernemingen. Voor het gebruik is bij de politie het aantal geregistreerde misdrijfzaken en bij het gevangeniswezen het aantal gedetineerden per 100.000 inwoners genomen. Het aantal reizigerskilometers en het aantal uittelingen, beide per hoofd van de bevolking, vormen respectievelijk het gebruik bij het personenvervoer van de spoorwegen en bij de bibliotheken. Opvallend is het lage gebruik bij het gevangeniswezen en het hoge gebruik bij de bibliotheken. Verder is in Nederland de personeelsinzet bij de vier laatstgenoemde deelsectoren laag tot middelmatig, terwijl Nederland qua uitgaven afwisselend een kop-, midden- of staartpositie inneemt.

De conclusie is dat internationaal gezien gesproken kan worden over een koppositie voor Nederland wat betreft het gebruik en de uitgaven bij de twee grote deelsectoren onderwijs en gezondheidszorg. Qua personeelsinzet zit Nederland in het midden bij het onderwijs en, afhankelijk van het soort personeel dat men bekijkt, in het midden of in de kop bij de gezondheidszorg. Bij de kleine deelsectoren is het beeld wisselend.

Ab van der Torre